

GUY STANDING

AZ ELVI ALAPON LÁZADÓ: A PREKARIÁTUS LELKIISMERETE?*

Mikor azon gondolkoztam, hogyan kezdjem ezt az előadást, felidéződött bennem egy emlék: sok évvel ezelőtt egy szép barátnőmmel táncoltam. Úgy éreztem, hogy jól megy a tánc, de egyszer csak odalépett hozzám a főpincér és ezt mondta: „Elnézést, uram, leülne, hogy mi mindannyian jobban lássunk?”

Most egy kicsit ugyanúgy érzem magam, mint akkor: itt állok és beszélek közvetlenül a régi barátom, Ferge Zsuzsa előtt, és mindenki őt szeretné hallani. Remélem, hogy nem fogom sokáig feltartani önöket. Két nagyszerű magyar asszonynak szeretném ajánlani az előadásomat, és egyúttal az anyósomnak is. Rögtön hozzá kell tennem, hogy ő is nagyszerű asszony – arra az esetre számítva, hogy az előadásról felvétel készül, ami eljuthat hozzá. Nehogy hibásan idézzenek!

Zsuzsával akkor találkoztam először, mikor a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) Közép- és Kelet-európai Alregionális Irodájának igazgatójaként 1991-ben Budapestre jöttem. Nehéz időszak volt, néhányan biztosan emlékeznek rá, a munka szempontjából és személyes okok miatt is, mivel nemcsak az új politikai vezetés, meg a Világbank és a Valutaalap ellenezte azokat az elképzeléseket, amikben hittünk, hanem az én ILO-bürokratáim is Genfben, akik nem akarták, hogy sikerüljenek a terveink.

De ebben a sötét korszakban az egyik jó dolog, ami velem történt, a Zsuzsával való barátságom. A Múzeum Kávéházban, egy művészkávézóban találkoztunk, és csodálatos beszélgetéseket folytattunk. Az egyik beszélgetésünk – nem tudom, Zsuzsa emlékszik-e rá – eszembe juttat egy Friedrich Nietzsche idézetet: „Ezt megtettem! – mondja a memóriám. Ezt nem tehettem! – mondja a büszkeségem, és hajthatatlan marad. Végül a memóriám megadja magát.”

Más szóval, nem vagyok biztos benne, hogy az előadásomban kifejtendő gondolat tőlem származik-e, vagy Zsuzsától – vagy esetleg a kettő valamilyen keveréke. Azt hiszem, az utóbbiról van szó. Ez az intellektuális fejlődés lényege. A gondolkodásunk csak interakciók révén haladhat előre.

* Guy Standing: *The Principled Rebel: Conscience of the Precariat?* A 2016. április 29-én „Merre tart az európai szociális modell?” című konferencián elhangzott előadás szerző által kiegészített és jóváhagyott szövege.

Mielőtt rátérnék az említett gondolatra, szeretnék néhány szót mondani a másik magyar asszonyról, aki tizenkét évvel idősebb Zsuzsánál. Tizenkét évvel ezelőtt Kanadába mentem a 85. születésnapja alkalmából rendezett ünnepségre. Véletlen egybeesés folytán éppen az elutazásom előtt találkoztam az anyósommal – pontosan annyi idős, mint a Kanadában élő magyar asszony –, aki ezt mondta: „*Ha találkozol vele, mondd meg neki, hogy adja vissza a harisnyámat!*” „*Tessék? Ismered őt?*” – kérdeztem, mire ezt válaszolta: „*Nemcsak hogy ismerem, de a 2. világháború után Londonban együtt laktam vele egy lakásban. Az egyik nap randevúja volt, és csak nekem volt egy pár harisnyám. Kölcsönkérte tőlem a randevúra, és azóta sem adta vissza!*”

Mikor később együtt ebédeltem Kari Polanyival, elmondtam neki, hogy az anyósom szeretné visszakapni a harisnyáját. Felháborodva ezt mondta: „*Hát ez nagyon jellemző rá! Sosem felejt!*”

Ez elámul valamit erről a két magyar asszonyról. Nem is a briliáns intellektusuk jut eszembe róluk, hanem az a tény, hogy hajthatatlanok és harciasak. Felismerték, hogy nekünk mindannyiunknak, emberként és társadalomtudósként is, szociálisan és intellektuálisan elkötelezetteknek kell lennünk. Soha sem adhatjuk fel a reményt. Ha feladjuk, elbukunk. Ez az, amit Ferge Zsuzsa és a generációja, akik a társadalmi igazságosságért való küzdelemnek szentelték az életüket, képvisel.

Zsuzsa 1931-ben született, és átélte az 1930-as évek borzalmait. Zsidóként a családja súlyos szenvedéseken ment keresztül. Átélt az üldöztetéseket, és végigélte az emberi történelemnek ezt a borzalmas korszakát. A generációja megtanulta és megtanította nekünk, hogy sohasem lehetünk előítéletek más emberekkel szemben, sohasem üldözhetünk másfajta embereket, legyenek akár zsidók, romák, vagy bármely más csoportba tartozók. Ma a menekülteknek kell üldöztetéstől tartaniuk.

Állandóan küzdenünk kell az üldöztetés és a depriváció ellen. Ma Magyarországon olyan kormány van hatalmon, amelynek a tettei csak újabb borzalmakhoz vezetnek. Mindannyiunk szégyene lenne, ha nem állnánk ellen.

Az 1930-s évek Polányi Károly „nagy átalakulásának”¹ a korszaka is volt. Mindnyájan emlékeznek a könyv gondolatmenetére. Polányi a kapitalizmus 19. századi és 20. század eleji nem beágyazott szakaszának fejlődését vizsgálta. Ezt a szakaszt a pénztőke vezette, amely a nemzeti piacgazdaság megteremtését tűzte ki célul. Ez a kísérlet embermilliókat taszított nagyobb bizonytalanságba, mindenütt növelte az egyenlőtlenségeket és olyan humanitárius válságba torkollott, amely Polányi kifejezését használva az emberi civilizáció megsemmisítésével veszélyeztetett.

A gondolatmenete szerint a 2. világháború után volt egy újabb beágyazott szakasz, amit a munkáspárti jóléti államok jellemeztek. Önök itt Magyarországon

¹ Polányi Károly: *A nagy átalakulás*. Korunk gazdasági és politikai gyökerei. Budapest: Napvilág Kiadó, 2004. (a ford.)

nem élhették át ezt. Az önök 1945-ös felszabadulása egy új borzalom kezdetét jelentette, a szabadság feláldozását annak a nevében, amiről Zsuzsával beszélgetünk abban a kávézóban.

Kelet-Európában és másféle módon Nyugat-Európában, a 2. világháború utáni évtizedek a *létbiztonság* megteremtésének időszakát jelentették. És ez az ontológiai biztonság feláldozásával történt. Igen, kaptok élelmet, lakást és munkát – de ez unalmas volt.

Az ontológiai biztonság vagy ontológiai szabadság a fejlődésre való képességet jelenti – a lehetőségeink és a szabadságérzetünk fejlődését, a felvilágosodás hagyományának szellemében. Ezt kell segítenie a szociálpolitikának, megteremteni azokat az intézményeket és mechanizmusokat, amelyek révén képesek leszünk annak a gyakorlására, amit Hannah Arendt briliáns módon társulási vagy köz-társasági szabadságként írt le. Ez az együttes a másokkal együtt való cselekvés szabadsága. Így valósíthatjuk meg a szabadságot. Ha nem tudunk együtt cselekedni másokkal, akkor a létező szabadság a ragadozó szabadsága, az opportunisták szabadsága.

Polányi „nagy átalakulása” összeomlott az 1970-es években, elsősorban a globalizáció és a keynesi gazdasági modell összeomlása miatt.

Ami ezután történt, az egy új antiutópia kezdete volt, amit most a Friedrich Hayek és Milton Friedman által fémjelzett neoliberalizmusnak nevezünk. Az azóta a világot uraló modell nemcsak a piacok felszabadítását akarja, hanem mindennek a kommodifikálását, mindennek a privatizálását és a társadalmi szolidaritás összes intézményének és mechanizmusának a szisztematikus lerombolását, mert ezek szemben állnak a piaccal. Így meg kell őket semmisíteni. Nem értjük meg a neoliberalizmust, ha nem értjük meg ezt az alapvető jellemzőjét.

Szóval, a globális átalakulás nem beágyazott szakaszában vagyunk, ami új retteneteknek nyitott utat – a növekvő egyenlőtlenségeknek, sokmillió ember súlyosbodó létbizonytalanságának.

Egyszerre tapasztalhatjuk a létbiztonság és az ontológiai biztonság gyengülését. Ebben az antiutópiában nincs jövő. Nem tud mást kínálni, mint még több fogyasztást, ha beérik ennyivel. A funkcionális jövedelemelosztás egyre egyenlőtlenebb lesz.

Egy második „aranyozott korban”² élünk. De ez egy vonatkozásban különbözik az előzőtől. Az első aranyozott korban, ahogy Mark Twain ábrázolta az 1. világháború előtti időszakot, nőtt az egyenlőtlenség, de ezzel együtt nőtt a felemelkedő munkásosztály tagjainak reálbére is. A mai második aranyozott korban megsokszorozódnak az egyenlőtlenségek, de ezzel párhuzamosan csökken a prekariátusba³ tartozók reálbére.

² „Gilded age”: Mark Twain 1873-ban megjelent *The Gilded Age: A Tale of Today* című elbeszélése nyomán az Egyesült Államok 1870 és 1900 közötti időszakának jellemzésére elterjedt kifejezés. A szatirikus elbeszélés szerint a komoly szociális problémákat vékony aranybevonattal fedik el. (a ford.)

³ A prekariátus a *precarious* [bizonytalan] és a *proletariátus* szó összevonásával a legalul lévő társadalmi osztály megnevezése. (a ford.)

Ez elvezet ahhoz a kérdéshez, amit alapvetőnek tartok a szociálpolitikában: a szociálpolitika osztályjellegéhez. Szégyenletes dolog, hogy sok társadalomtudós figyelmen kívül hagyja ezt a dimenziót. És a prekariátus gyorsan növekszik. Egy új osztályszerkezet, egy globalizálódott osztálystruktúra van kialakulóban. Több könyvben írtam erről, amiket sok nyelvre lefordítottak, de magyarra még nem.

Az új osztályszerkezet tetején az oligarchák, a plutokrácia van. Ezek a felháborítóan gazdag emberek globális állampolgárok, manipulálják és kommodifikálják a politikánkat, degradálva az állampolgáriságot. Alattuk vannak az elit és az alkalmazottak (salariat), ez alatt a proletariátus, a régi munkásosztály, akiknek a jóléti államot létrehozták. De a proletariátus eltűnőben van.

Alattuk formálódik a prekariátus. És ez az a pont, ahol arra kérem önöket, hogy csatlakozzanak hozzám és Zsuzsához az optimizmusunk megőrzésében. Elegem van a pesszimizmusból. Nem egyszerűen csak áldozatok vagyunk. Nem kétséges, hogy sötét időket élünk. De sohasem engedhetjük meg, hogy a sötétség kiszorítsa az intellektuális gondolkodásunkat. A prekariátus egy jobb jövő és jobb társadalom halvány képét vetíti elénk, amelyben megújulnak a munka értékei.

A prekariátus három marxista kifejezéssel definiálható, bár nem kell marxistának lenni ennek a megértéséhez. Először, a prekariátus rá jellemző, megkülönböztető termelési viszonyokkal rendelkezik. Hozzászokik, természetessé válik számára és elfogad egy olyan életet, amit a bizonytalan munka és bizonytalan élet jellemez, anélkül hogy ontologikus képessége lenne önmaga szakmai fejlesztésére. Ha a prekariátusba tartozol, nem mondhatod, hogy „*Belőlem lesz valami. Én vagyok valaki!*”

A második megkülönböztető jegy, hogy a prekariátus majdnem kizárólag csak a munkabérre számíthat, vállalati szinten nem jut hozzá a nem bér jellegű juttatásokhoz, állami szinten pedig a jogokon alapuló ellátásokhoz. Ezt 21. századi fejleménynek tarthatjuk.

A béreik illékonyasága azt jelenti, hogy állandóan a fenntarthatatlan adósság hálójában próbálnak egyensúlyozni. Ez nem véletlen. Ez a mai jövedelemelosztási rendszer strukturális jellemzője. A megszorítások lényege nem az adósságtól való megszabadulás, hanem a közadósság magánadóssággá való átalakítása. Ezzel együtt jár a bizonytalanság erősödése.

Megszorítások idején a kormányok csökkentik az adókat és emelik a plutokratáknak és az elitnek adott támogatásokat. Ügyes játék, de megengedtük, hogy ezt tegyék: a mi hibánk.

A prekariátus harmadik jellemzője az államhoz, nem a kormányhoz, hanem az államhoz való sajátos viszony. A prekariátus egy folyamat eredményeként olyanná válik, amit mi angolul úgy hívunk, hogy *denizen*. Az elnevezés a középkori Angliából való, azokat az embereket hívták így, akik mikor megjelentek a városokban, a városi polgároknál sokkal korlátozottabb jogokat kaptak. Ma azt láthatjuk, hogy emberek millióit – nemcsak a menekülteket és a migránsokat – változtatják át állampolgárokból *denizenekké*, akik gyakran anélkül, hogy egyáltalán tudnának róla, elveszítik a jogaik nagy részét.

Végezetül, a prekariátus legjellemzőbb sajátossága, hogy az emberek *kérvényezővé* válnak. Nincsenek jogaik, könyörögniük kell valamilyen hatósághoz, hogy adjanak nekik valamit, hogy megszánják őket. Méltánytalan dolog így működtetni egy társadalmat, de ez történik.

De a prekariátus jelenleg csak egy alakulóban levő osztály, mert megosztott a maradiak és a haladók között. A maradiak közé azok tartoznak, akik kívül vannak a munkásosztály közösségein. Alacsony képzettségűek, hallgatnak a neofasizta populizmus szíréhangjaira, a félelmekért és bizonytalanságukért másokat hibáztatnak. Láthatják őket a saját országukban is, nem akarok neveket említeni. De felfedezhetik ezt a típust az USA-ban is, a milliárdos futóbolond Donald Trump személyében, akinek fogalma sincs a szociálpolitikáról. Ne higgyék, hogy csak amerikaiak támogatják őt! Sokan mások is azt gondolják, hogy egy Donald Trumpra van szükségünk. Hátborzongató gondolat.

De a prekariátusnak van egy másik része is, ez az a csoport, amelyet Olaszországban, Spanyolországban, Japánban, Svédországban és a többi országban szeretnék megszólítani. Őket nevezem haladóknak. Akik egyetemre és főiskolára mentek és kariert ígértek nekik. Jövőt ígértek nekik, ontológiai biztonságot ígértek nekik. Ők tudják, hogy lottószelvényt adtak el nekik. De ez a lottószelvény egyre többre kerül és egyre kevesebbet ér. Megtagadják tőlük a jövőt. Ez a csoport nem olyan buta, hogy a szélsőjobboldalon kössön ki, egy új progresszív politikát keresnek, amit paradicsomi politikának nevezek a könyvemben. Részben a mi felelősségünk, ha gondolkodóknak tartjuk magunkat, hogy egy kicsivel hozzájáruljunk a progresszív politika győzelméhez.

A prekariátusról szóló könyvem⁴ publikálása után egyszer a konyhában ültem – nem az anyósommal együtt –, és éppen vacsorát főztem, mikor kaptam egy e-mailt valakitől, aki Noam Chomskynak nevezte magát. Azt hittem, valamelyik barátom akar viccelődni velem, szép dolgokat mondott a könyvről. Elhatároztam, hogy hétfőn felveszem vele a kapcsolatot, amit meg is tettem, és tényleg ő volt az. Ez eszembe juttatta, hogy a következő évben, 2015-ben, lesz az összes demokrácia alkotmányának alapját lefektető dokumentum megjelenésének 800. évfordulója. A Magna Charta volt az első, az állammal szemben osztályalapon megfogalmazott követelésegyüttes, és ez adja a jelentőségét. És a jogok és a mindenkori előrehaladás csak olyan követelésekkel érhető el, amelyekből aztán majd jogok lesznek. És azon gondolkoztam, hogyan nézne ki 2015-ben egy Prekariátus Charta. És hogyan különbözne attól, ahogy egy 1915-ös Proletariátus Charta kinézett volna? Sok mindenkit meghallgattam a prekariátussal kapcsolatban, és megfogalmaztam a Prekariátus Chartába való követeléseket. Rajtunk múlik, hogy ismét értelmet adjunk a jövőnek.

⁴ Guy Standing: *The Precariat. The New Dangerous Class*. London: Bloomsbury Academic, 2011. [https://www.hse.ru/data/2013/01/28/1304836059/Standing.%20The_Precariat_The_New_Dangerous_Class_-_Bloomsbury_USA\(2011\).pdf](https://www.hse.ru/data/2013/01/28/1304836059/Standing.%20The_Precariat_The_New_Dangerous_Class_-_Bloomsbury_USA(2011).pdf) (utolsó letöltés: 2016. 07. 11.) (*a ford.*)

Azért csodálom Zsuzsát és Karit, mert ők a jövőt kutatva mindig mellettünk álltak. Folytatnunk kell a jobb jövő keresését, és te, Zsuzsa, még nem fejezted be a munkádat. Folytatnod kell!

Az egyik olyan dolog, ami mellett az elmúlt harminc évben mindig kiálltam – Zsuzsa tudja ezt – az alapjövedelem. Az alapjövedelem jogként jár, az alapjövedelem lehetne az a biztos pont, ami mindenkinek megadná az alapvető biztonságot és az ontológiai szabadság megteremtésének lehetőségét. Mikor otthagytam az ILO-t és az Önfoglalkoztató Nők Szövetségében (SEWA) dolgoztam Indiában, egyszer, mikor az alapjövedelemről beszéltem, a szövetség egyik vezetője megkérdezte: *Miért nem indítunk egy kísérleti programot Indiában?*

Utána 6000 ember részvételével elindítottuk a kísérletet, annak ellenére, hogy néhány prominens indiai személyiség, például Sonia Gandhi, azt mondta, hogy ez csak pénzpocsékolás, mert a résztvevők úgyis alkoholra fogják költeni a pénzt és így tovább. Azt kérdeztem tőlük: *Honnan tudják ezt?*

Két évvel később Sonia Gandhi meghívta a házába a SEWA-t, hogy beszámoljanak az eredményekről. Végül azt mondta: *Bárcsak korábban tudtam volna ezt!*

Az alapjövedelmet kapó emberek jobb emberek lettek, többet és nem kevesebbet dolgoznak, toleránsabbak és segítőkészebbek másokkal szemben. Az alapjövedelem emancipáló hatása a kapott pénznél is értékeesebb. Képesé teszi az embereket arra, hogy kézbe vegyék, irányítani tudják az életüket, nyitottabbak lesznek a közösségek felé, aminek szociális és gazdasági téren is multiplikátor hatása van.

Hiszek abban, hogy az alapjövedelem a progresszív jövő része, és örülök annak, hogy Zsuzsa ugyanezt mondja. Ez egy egyszerű ügy. Utat kínál az ontológiai szabadság és biztonság megteremtéséhez.

Azzal zárom az előadásomat, hogy megidézem azt a költőt, aki angol nyelven az egyik legnagyobb verset írta. Shelleyről van szó, aki írt egy verset az után, hogy 19. századi eleji Angliában lemészárolták az egyenlőtlenségek és a létbizonytalanság ellen tiltakozókat:

*„Ébredj már, mint oroszlánok
roppant hada, rázd le láncod,
mint a harmatot, amely
az alvókat lepi el -
túlerődnek győzni kell!”⁵*

Köszönöm, Zsuzsa, hogy mindig a sokak, és nem a privilegizált kevesek mellett álltál.

Fordította: Nyilas Mihály

⁵ Percy Bysshe Shelley: *A zürzavar farsangja*. Készült a manchesteri vérfürdő alkalmából. Eörsi István fordítása, részlet. (a ford.)